"جەنگ" و "ڕاو" وەک سەرچاوەی عەشقی عیرفانی لە شیعرەکانی صافیدا بەپێی تیۆری مێتافۆڕی چەمکی

م. ی. ڕێناس خالص نادر [1]   پ. د. سیروان جەبار امین

پوختە:

"عەشق" چەمکێکی باو و زۆر بەکارهاتووە لە نێو دیوانی صافیدا، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە "عەشق" سەرچاوەی سەرهەڵدان و دروست بوونی بونیادی هزری عیرفانییە، سافی وەک هەر شاعیرێکی تری خاوەن بوونیادی هزری عیرفانی هەوڵی ناساندی چەمکی"عەشق"ی داوە لە چوارچێوەی بونیادە هزرییەکەی، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەم چەمکە چەمکێی ئەبستراکتە و بونێکی فیزیکی نیە و نا بەرهەستە شاعیر نەیتوانیوە تەنها بە خودی چەمکی عەشق، عەشق بە ئێمە بناسێنێت، بۆیە شاعیر هەوڵی داوە لە ڕێگای چەمکانێکیتری بەرهەست بیناسێنێت، واتە لە ڕێگای مێتافۆڕی چەمکییەوە هاتووە ئەم چەمکەی بە ئێمە ناساندووە، هەریەک لە چەمکەکانی "جەنگ" و "ڕاو" یەکیکن لەو چەمکانەی کە شاعیر وەک بواری سەرچاوە بەکاریهێناون بۆ ناساندنی چەمکی ئامانج کە "عەشق"ـە، ئەم توێژینەوەیە بە پشتبەستن بە تیۆری مێتافۆڕی چەمکی(Conceptual metaphor)، کە تیۆرێکی نوێیە لە ساڵی ١٩٨٠ لە لایەن "جۆرج لاکوف" و "مارتن جانسۆن" خراوەتەڕوو، دیدێکی نوێی لە بارەی مێتافۆڕ هێنایە ئاراوە بەوەی کە جەوهەری مێتافۆڕی چەمکی بریتییە لە ناساندنی چەمکی ئامانج لە ڕێگای چەمکی سەرچاوە، هەوڵدەدات کار لەسەر هەردوو مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**" و "**عەشق ڕاوە**" لە شیعرەکانی صافیدا بکات و بە نموونەی شیعری بیانخاتەڕوو، بۆ

---

[1] زانکۆی سۆران، فاکەڵتیی ئاداب

هەریەک لەو مێتافۆڕە چەمکییانەش نەخشەکێشان لە نێوان بواری ئامانج و بواری سەرچاوە بکات و لەم ڕێگایەشەوە تێگەشتنێکی زیاتر و قولتر بۆ شیعرەکانی صافی بخاتەڕوو.

وشە کلیلییەکان: مێتافۆڕی چەمکی، عەشق، جەنگ، ڕاو، شیعرەکانی صافی، نەخشەکیشان.

پێشەکی

هۆی هەڵبژاردنی بابەت و گرنگی توێژینەوە

هەڵبژاردنی ئەم بابەتە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە سەرەڕای بوونی تیۆری مێتافۆڕی چەمکی، کە ڕێگا و شێوازێکی نوێ و سەردەمیانەتر دەگرێتەبەر بۆ قوڵبوونەوە و زیاتر تێگەیشتن لە دەقە ئەدەبیەکان، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی توێژینەوەکانی بواری مێتافۆڕ لە نێو ئەدەبی کوردیدا زیاتر لە چوارچێوەی مێتافۆڕی دێرین ماونەتووە. ئەم توێژینەوەیە تێگەیشتنێکی قوڵتر لە ئەدەبیات دروست دەکات ئەمەش لە ڕێگای قوڵبوونەوە بۆ ئاستی ژێرەوەی چەمکەکان و خستنەڕووی ئامانجی بەکارهێنانی مێتافۆڕەکان و پەیوەندی نێوان چەمکی ئامانج و چەمکی سەرچاوە، بەمەش بواری لێکدانەوەی واتایی دەقی ئەدەبی بۆ لێکۆلەر فراوانتر و جدیتر دەکات.

گریمانەی توێژینەوە

بە خوێندنەوەی مێتافۆڕی چەمکی بۆ مێتافۆڕە چەمکییەکانی "**عەشق جەنگە**" و "**عەشق ڕاوە**" لە شیعرەکانی صافیدا، واتایەکی قوڵتر و جدیتر بۆ چەمکەی "**عەشق**" بەدەستەوە دەدەین، کە لە کۆتاییدا دەبێتە دەرگایەک بۆ قوڵتر خوێندنەوەی کۆی شیعرەکانی صافی و لە کۆتاییشدا کۆی سیستەمی فکری شاعیر.

پرسیاری توێژینەوە

لەم توێژینەوەیەدا دەمانەوێت وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەینەوە

-ئایا خوێندنەوەی مێتافۆڕی چەمکی بۆ هەردوو مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**" و "**عەشق ڕاوە**" لە شیعرەکانی صافیدا، دەکرێت تێگەشتنێکی جیاواز و قوڵتر بەدەستەوە بدات بۆ چەمکی "**عەشق**" لای شاعیر و دواجار بۆ کۆی شیعرەکانی صافی؟

-ئایا نەخشەکێشانی نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج لە مێتافۆڕە چەمکییەکانی "**عەشق جەنگە**" و "**عەشق ڕاوە**" چۆن و بەچ شێوەیەکە؟

-ئایا بونیادی هزری شاعیر، کاریگەری هەیە لەسەر بەکارهێنانی ئەم مێتافۆرە چەمکییانە لە شیعرەکانیدا.

ئامانجی توێژینەوە

بە پشتبەستن بە تیۆری مێتافۆڕی چەمکی و لە ڕێگای ئەم مێتافۆڕە چەمکیانەوە واتاییەکی قوڵتر و جدیتر بۆ چەمکی "**عەشق**" لە شیعرەکانی صافیدا بەدەستەوە بدەین، هەروەها نەخشەکیشانی نێوان بوارەکان بۆ ئەم مێتافۆڕە چەمکییانە بخەینەڕوو، بۆ ئەوەی هۆکاری بەکارهێنای ئەم دوو چەمکە واتە چەمکەکانی سەرچاوە لەگەڵ چەمکی ئامانج دیاربکەین.

میتۆدی توێژینەوە

میتۆدی توێژینەوەکە (وەسفی - شیکاری)یە.

سنوری توێژینەوە

لەم توێژینەوەیە تەنها غەزەلە کوردییەکانی صافی بە نموونە وەرگیراون، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ڕێژەی غەزەلەکانی شاعیر زۆرن و زۆرترین دەرکەوتەی چەمکی عەشق لە غەزەلەکانیەتی.

١- مێتافۆڕی چەمکی (Conceptual Metaphor)

١-١- چەمک و ناساندن

جۆرج لاکۆف و مارتن جانسۆن لە ساڵی ١٩٨٠ کتێبێکیان لە ژێر ناونیشانی "**ئەو مێتافۆڕانەی لەگەڵیان دەژین**" بڵاوکردەوە، ئەم توێژەرانە بە بڵاوکردنەوەی ئەم کتێبە تیۆریکی نوێیان خستەڕوو، کە تیۆری مێتافۆڕی چەمکی (CMT) بوو، لەم تیۆرە نوێیە تێڕوانین و تێگەشتن و ڕێرەوێکی زانینی[٢] نوێیان سەبارەت بە مێتافۆڕ هێنایە ئاراوە، کە لە ئەنجامدا تێڕوانین و کارەکانی دێرینیان لە بارەی مێتافۆڕ خستە ژێر پسیار و گومانەوە(داوەری اردکانی و همکاران، ١٣٩٣: ٣٢)، بەم کارەشیان ئاراستەی توێژینەوەی بواری مێتافۆڕیان گۆری و توێژەرانیان بە مێتافۆڕی چەمکییەوە سەرقاڵکرد.

لاکۆف و جانسۆن لە تیۆری مێتافۆڕی چەمکیدا ئەوەیان ڕاگەیاند، کە مێتافۆڕ تایبەتمەندییەکی ستایلی زمانی یان دیاردەیەکی زمانەوانی نییە کە لە جێگۆڕکێیەک، یان بە مەبەستی داهێنانێکی ئەدەبی دروست ببێت، بەڵکو مێتافۆڕ لە دەرەوەی کرداری ڕەوانبێژییەوە ڕۆڵێکی گرنگی لە ژیانی مرۆڤدا هەیە، چونکە سیستەمی چەمکی و ئاوەزی ئێمە کە تیایدا بیر دەکەینەوە و ڕەفتار دەکەین بە شێوەیەکی بنچینەیی لە سروشتدا مێتافۆڕییە، کە لە سەر بنەمای پرۆسەیەکی مەعریفی و ئەزموون

---

[٢]- تیۆری مێتافۆڕی چەمکی بەشێکە لە قوتابخانەی زمانەوانی زانینی، لە نێویشیدا قوتابخانەی واتاسازی زانینی، لە زمانەوانی زانینیدا چەمک(Concept)پێگە و گرنگییەکی تایبەتی هەیە و بە پێکهاتەیەکی سەرەکی توانای زمانی لە بیری مرۆڤدا دادەنرێت، تەنانەت ئاخێوەران فۆڕمەکان لە پێناو ئاماژەدان بە چەمکەکان بەکاردەهێنن، بە واتایەکیتر وشەکان و واتاکانیان و ئەرکەکانیان تەنیا نوێنەر و خستنەڕووی ئەو چەمکانەن کە لە ئاوەزی مرۆڤ بونیان هەیە(باپیر، ٢٠٢٠: ٧).

کردنی ڕۆژانە لە مێشکدا دەچەسپێت و لە بیر و زمان ڕەنگدەداتەوە (1980: 3،Lakoff and Johnson)، کەوایە چەمکەکان گرنگییەکی زۆریان هەیە، چونکە کۆنترۆلی بیرکردنەوەکان و ئەرکی ڕۆژانەی ئێمەیان بەدەستەوەیە، لەبەر ئەوەی کە سیستەمی چەمکی مرۆڤ لە سەر بنەمای مێتافۆڕ چەسپاوە، بەمەش هەم زمان مێتافۆڕییە و هەم بیریش.
بەمەش ئەمە ڕەت دەکەنەوە کە مێتافۆڕ تایبەت بکرێت بە شاعیران و ئەدیبان و کەسانێکی دیاریکراو و ئامانج لە مێتافۆڕ داهێنان و لایەنی ڕەوانبێژی بێت، بەڵکو مێتافۆڕ بە پێویستییەکی زمانی دەزان (Lakoff 1980: 52،and Johnson)، بۆیە لاکۆف و جانسۆن بە بەردەوامی جەختییان لە سەر ئەمە دەکردەوە، کە مێتافۆڕە چەمکییەکان بەشێوەی سروشتێکی نائاگایانە دروست دەبن و دەردەکەون(حسن زادۀ و حمیدفر، ١٣٩٩: ٨).
لاکۆف و جانسۆن پێیان وایە، "کە مێتافۆڕ بناغەی چەمکی و زانینی هەیە کار لە سەر دوو چەمک دەکات، نەوەک دوو وشە"(Kövecses، 2010: 4)، واتە لە مێتافۆڕی چەمکیدا پەیوەندی لە نێوان دوو چەمکدایە، پەیوەندی نێوان چەمکەکانیش هەموویان لە مێشکدا یەک قالبیان هەیە، کە بریتییە لە ئامانج سەرچاوەیە(A، B یە)، بەڵام دەشێت چەمکەکان و پەیوەندی نێوانیان دەیان دەرکەوتەیان هەبێت، ئەوەی لە مێشکدایە مێتافۆڕە چەمکییەکەیە و ئەوەی لە جیهانی دەرەوەدایە و دەردەبڕدرێت مێتافۆڕە زمانییەکەیە(صفوی، ١٣٩٦: ١٠٧).
مێتافۆڕی چەمکی لە سەر دوو بواری چەمکی دروست دەبێت، یەکێکیان بواری چەمکی ئامانجە(target domain)، کە زیاتر ئەو چەمکانە دەگرێتەوە کە ئەبستراکتن، واتە نا بەرهەستن کەمتر بۆ ئێمە ئاشنان تێگەشتن لێیان و ناسینیان ئاسان نییە، ئەوەی تریان بواری چەمکی

سەرچاوەیە(source domain)، کە ئەمەشیان زیاتر ئەو چەمکانە دەگرێتەوە، کە بەرهەستن و بونێکی فیزیکیان هەییە و بەمەش تێگەشتن لێیان و ناسینیان ئاسانترە و بۆ ئێمە ئاشنان(Dirven and Verspoor، 2004: 35)، لاکۆف و جانسۆن پێیان وایە، کە جەوهەری مێتافۆڕ بریتییە لە تێگەیشتن و ناسین و ئەزموونکردنی جۆرێک لە چەمکەکان لە ڕێگای چەمکانێکی ترەوە، چونکە لە تێڕوانین و تێگەشتنی ئەواندا، ناتوانرێت چەمکی ئامانج بناسین تەنها لە ڕێگای چەمکی سەرچاوە نەبێت واتە لە ڕێگای بەرهەستێکەوە نا بەرهەستێک دەنسێنرێت(Cruse، 2006: 31)، کەواتە بە دەربڕینێکی سادەتر، مێتافۆڕی چەمکی بریتییە لە تێگەشتن لە چەمکی ئامانج لە ڕێگای چەمکی سەرچاوەوە، بۆ نموونە:

-محمد قول بیر دەکاتەوە.

-محمد نوقمی ئەو بیرۆکەیە بووە.

-محمد کەوتووەتە نێو ئەم بیرۆکانە.

ئەگەر سەیرێکی ئەم ڕستانەی سەرەوە بکەین، دەبینین هەموویان لە بارەی بیرکردنەوەن، سەرجەمیان یەک مێتافۆڕی چەمکی حوکمیان دەکات، ئەویش بریتییە لە "**بیرکردنەوە دەریایە**"، لێرەدا چەمکی "**دەریا**" بریتییە لە بواری سەرچاوە(source domain) و چەمکی "**بیرکردنەوە**" بریتییە لە بواری ئامانج(target domain)، مەبەست لە بوونی ئەم مێتافۆڕە چەمکییە ئەزموونکردن و تێگەیشتنە لە بواری ئامانج کە بیرکردنەوەیە و ئەبستراکتە، لە ڕێگەی بواری سەرچاوەوە کە دەریایە و بوونێکی فیزیکی هەیە. لەم نموونانەی سەرەوەدا دەبینین دەستەواژەکانی "**قول**"، "**نوقم**"، "**کەوتنەناو**" سەرجەمیان لە بنەڕەتدا لە کۆنتێکستی دەریادا بەکاردەهێنرێن.

لاکۆف و جانسۆن ئەوەشیان خستەڕوو، کە لە مێتافۆڕی چەمکیدا، مەرج نییە هەموو کات مێتافۆڕ لەسەر بنەمای لێکچوون و هاوشێوەیی دروست ببێت، بەڵکو کۆمەڵێک هاوچەشنی سیستەماتیک هەیە لە نێوان چەمکی سەرچاوە و چەمکی ئامانج، بەو مانایەی کە توخمە پێکهێنەرەکانی چەمکی سەرچاوە لەگەڵ توخمە پێکهێنەرەکانی چەمکی ئامانج دەگونجێت، لە ڕووی تەکنیکییەوە ئەم پەیوەندی و گونجانەش بە نەخشەکێشان[٣] (Mappings) ناودەبرێن (Kövecses، 2010: 8-10)، واتە هەر دوو بواری چەمکییەکان؛ واتە بواری چەمکی ئامانج و بواری چەمکی سەرچاوە، لە خۆیانەوە و بەبێ هیچ سیستەمێک ناچنە پاڵ یەکتری و مێتافۆڕ دروست ببێت، بەڵکو ئاوەز و مێشکی مرۆڤ بە شێوەیەکی سیستەماتیکی لەسەر بنەمای هاوبەشی پێکهاتەی نێوان هەر دوو بواری چەمکییەکە بە نائاگایی مێتافۆڕەکان دروست دەکات.

١-٢- پێناسەی مێتافۆڕی چەمکی

توێژەران و زانایان چەندین پێناسەیان بۆ مێتافۆڕی چەمکی کردووە، لە یەکێک لە پێناسەکاندا لاکۆف و جانسۆن بەم شێوەیە پێناسەی دەکەن، "مێتافۆڕ بریتییە لە تێگەیشتن و ئەزموونکردنی جۆرێک لە شتەکان لە ڕووی شتێکی ترەوە" (Lakoff and Johnson، 1980: 5)، هەروەها کۆڤێچش بەم شێوەیە پێناسی دەکات، "لە تێڕوانینی زمانەوانی زانینی، مێتافۆڕ بریتییە لە درککردن بە بوارێکی چەمکی لە ڕێگای پێکهاتەی بوارێکیتری چەمکیدا، لە واقعدا مێتافۆڕی چەمکی لە سەر دوو باواری چەمکی دروست دەبێت، کە تێیدا بوارێک لە ڕێگای پێکهاتەی بوارێکیتر

---

[٣]- نەخشەکێشان بابەتێکی سەرەکی تیۆری مێتافۆڕی چەمکییە، دواتر لە تەوەرەیەک بە فراوانی باسی لێوە دەکەین و ڕوونی دەکەینەوە.

دەناسێندریت"(Kövecses،4 :2010)، هەروەها بەشێک لە تویژەران بەم شێوەیە پێناسەی دەکەن، میتافۆڕ چەمکی بریتییە " لە لێکدانی دوو بواری چەمکی؛ یەکەمیان بواری چەمکی سەرچاوەیە(source domain)، کە چەمکێکی ئەزموونی و بە زۆری واقعێکی ڕوونە، بەسەر بواری دووەمدا، کە بواری ئامانجە(target domain) و بەزۆری ئەبستراکتە"(باپیر، ٢٠٢٠: ٣٦).

کەواتە دەتوانین بەم شێوەیە پێناسەی میتافۆڕی چەمکی بکەین، بریتییە لە چوونە پاڵیەکی دوو بواری چەمکی جیاواز، کە یەکێکیان بواری چەمکی ئامانجە و ئەوەیتریان بواری چەمکی سەرچاوەیە، بە ئامانجی ناسین و تێگەشتن لە بواری ئامانج لە ڕیگای پێکهاتەی بواری سەرچاوەوە.

١-٣- تایبەتمەندی و جیاوازی نێوان میتافۆڕی دێرین و میتافۆڕی چەمکی

لاکۆف و جانسۆن لە تیۆری میتافۆڕی چەمکیدا بە توندی ڕووبەڕووی ئەو تێڕوانین و تێگەشتن و بنەما و تایبەتمەندییانە میتافۆڕ بوونەوە، کە لە چوارچێوەی میتافۆڕی دێرین خرابوونەڕوو، ئەمەش دوای ئەوەی تێگەشتنەکی نوێیان بۆ میتافۆڕ هێنا ئاراوە، بنەما و تایبەتمەندی میتافۆڕی چەمکییان بە شێوەیەکی جیاواز لە میتافۆڕی دێرین خستەڕوو.

کۆڤێچێش بۆ ئەوەی باشتر جیاوازی میتافۆڕی دێرین و میتافۆڕی چەمکی، بخاتەڕوو بۆ هەریەکەیان پێنج خاڵی وەک تایبەتمەندی دیاریکردووە، کە دواجار دەبنەوە بنەمای جیاوازی نێوانیان، ئێمە لێرەدا هەم وەک تایبەتمەندییەکانی هەریەکەیان و هەم وەک جیاوازی نێوانیان پشتیان پێدەبەستین.

کۆڤێچێش پێیوایە کە مێتافۆڕ لە چوارچێوەی قوتابخانەی دێریندا، پێنج تایبەتمەندیی گرنگی هەیە(Kövecses،5-4 :2010)، کە ئەمانەن:

- مێتافۆڕ تایبەتە بە وشە و دیاردەیەکی زمانییە.
- مێتافۆڕ بە مەبەستی داهێنانی هونەری و ڕەوانبێژی و ڕازاندنەوەی زمان بەکاردەهێنرێت.
- مێتافۆڕ لە سەر بنەمای لێکچواندن و بەراورد کردن و ناساندنی دوو شت دامەزراوە، واتە بۆ ئەوەی وشەک بە وشەیەکیتر بەراورد بکەی دەبێت هەندێک خەسلەت و تایبەتمەندیی هاوبەش لە نێوان وشەکاندا هەبێت، بۆ نموونە بۆ ئەوەی مێتافۆڕی شێر بۆ فلان کەس بەکار بێنیت، دەبێت سیفەتی هاوبەش لە نێوان کەسەکە و شێرەکەدا هابێت، وەک ئازایەتی، هێز....هتد.
- لە تێڕوانینی دێریندا مێتافۆڕ بە شێوەیەکی ئاگایانە دروست دەبێت، بۆیە پێیان وابوو مێتافۆڕ تایبەتە بە کەسانی بە ئەزموون و داهێنەر، کە خاوەن بەهرەیەکی تایبەتن.
- مێتافۆڕ شێوازێکی ئاخاوتنە بەکارهێنانی تەنها بە مەبەستی جوانکاری و دروست کردنی کاریگەرییە، نەوەک پێویستیەکی زمانی، دەکرێت لە ژیانی ڕۆژانە بەکار نەهێنرێت.

ئەوەی خستمانەڕوو تایبەتماندی و ئاڕاستەی مێتافۆڕی دێرین بوون. لە بەرانبەردا لاکۆف و جانسۆن لە تیۆری مێتافۆڕی چەمکیدا بە توندی ڕووبەڕوی تێڕوانینەکانی دێرین بوونەوە، پێداگریان لە سەر چەند خاڵێک کرد، کە تەواو جیاواز بوون لە مێتافۆڕی دێریندا، کۆڤێچش بە پشت بەستن بە بۆچونەکانی لاکۆف و جانسۆن تایبەتمەندی و بنەما سەرەکییەکانی مێتافۆڕی چەمکی لە چەند خاڵێک کورت کردوونەتەوە((Kövecses،8 :2010 ، کە ئەمانەن:

- مێتافۆڕ خەسلەت و تایبەتمەندی چەمکەکانە نەک هی وشەکان.
- ئامانج لە مێتافۆڕ باشتر تێگەشتنە لە هەندێک چەمکی دیاریکراو نەک ئامانج لە مێتافۆڕ تانها داهێنان و دروستکردنی کاریگەری ئستاتیکی و ڕەوانبێژی بێت.
- مەرج نییە هەموو کات مێتافۆڕ لە سەر بنەمای هاوشێوەیی و لێکچواندن دابمەزرێت.
- مێتافۆڕ بە تەنها لە لایەن کەسانی شارەزاو خاوەن تایبەتمەندی و داهێنەرانە بەکار نەهێنرێت بەڵکو پەیوەستە بە پێویستیەکی زمانی و خاڵکی ئاسایش لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بەکاری دەهێن.
- ڕاستە مێتافۆڕ لە ڕووی ئیستاتیکی و زمانەوانییەوە چێژبەخشە و جوانکارییەکی بەرچاوە بە زمان دەبەخشیت، بەڵام لە سەرووی ئەمانەش پرۆسەیەکی حەتمی و دانەبڕاوی فکری و بیرکردنەوەی لۆجیکیانەی مرۆڤە، چونکە سیستەمی چەمکی مرۆڤ لە سەر بنەمای مێتافۆڕ چەسپاوە.

١-٤- بواری سەرچاوە و بواری ئامانج

تیۆری مێتافۆڕی چەمکی لە سەر دوو بواری چەمکی جیاواز پێکهاتووە کە ئەوانیش بریتین لە بواری سەرچاوە(source domain) و بواری ئامانج(target domain)، ئەو بوارە چەمکییانەی کە دەربڕینە مێتافۆڕییەکان لێی دەکێشین بۆ تێگەیشتن لە بوارێکیتری چەمکی پێی دەوترێت بواری سەرچاوە، لە کاتێکدا ئەو بوارە چەمکییەی کە لە ڕێگای بواری سەرچاوە دەناسێنرێت و ئاشنا دەکرێت پێیدەوترێت بواری ئامانج(Lakoff and Johnson،1980: 59)، کەواتە ئامانج لە مێتافۆڕی چەمکی و چوونە پاڵیەکی ئەم دوو چەمکە ئەوەیە، کە لە ڕێگای چەمکی سەرچاوە لە چەمکی ئامانج تێبگەین، ئەمەش لە سەر

بنەمای ئەوەی کە مرۆڤ ناتوانێت بە ئاسانی لە چەمکە ئەبستراکتەکان تێبگــات و بەوردی و ڕوونــی ئاشــنایانبێت تەنهــا لە ڕێگــای چەمــکە فیزیکییەکانەوە نەبێت.

مرۆڤ هەر لە سەرەتاکانی بوونەوە بەردەوام هەوڵدەدات بۆ ناسین و تێگەشــتن و کــۆکردنەوەی زانیــاری لە ســەر شــتەکانی نێــو دونیــای دەوروبەر خــۆی، هەر شــتێک لە ژیــانی ڕۆژانەیــدا بەر هەســتەکانی دەکەوێت لە سەر بنەمای پرۆسەیەکی مەعریفی و ئەزموون کردن لە مێشکدا دەچەسپێت، ئەم کارەش لە ژیانی مرۆڤایەتی بەردەوامە، چونکە مــرۆڤ بەردەوام هەوڵــدەدات زانیارییەکــانی زیــاد بکــات و شــتەکانی دەوروووبەری ئەزمــوون بکــات، ئەم ئەزمــوون کــردنەش بە شــێوەیەکی سیستەماتیکی لە بیر و زمان ڕەنگدەداتەوە و ئەو سیستەمە چەمکییە ئەزمــوون کــراوە دەکــاتەوە بنەمــای ئەزمــوون کردنــی چەمــکە نــا ئاشناکان(هاشمی، ١٣٨٩: ١٣١-١٣٢).

چەمــکە فیزیکیەکــان ئەزمــوون کــراون لای مــرۆڤ، مــرۆڤ بە ئاســانی دەتوانێت پۆلینیــان بکــات و بڕ و چەنــدییەتییەکەی دیاریبکــات، تەنــانەت بیان کاتەوە بنەمایی ئەزموونکردنی چەمکانێکیتری نا فیزیکی و لە سەر بنەمــای چەمــکە فیزیکیەکــان چەمــکە نافیزیکییەکــان بیانناســێت و لەم ڕێگایەوە پۆلینیان بکات و بڕ و چەندییەتیەکەشیان دیاریبکات(هاشمی، ١٣٨٩: ١٢٥)، ئەم کردارەش لە خۆیەوە دروست نابێت بەڵکو لە سەر بنەمای پەیوەندی پێکهاتەی نێوان چەمکی ئامانج و چەمکی سەرچاوە دروست دەبێت، کە نەخشەکێشانە.

گشتاندنێکی گرنگ کە لەم مێتافۆڕە چەمکییانە دەردەکەوێت ئەوەیە، کە لە پێکهــاتەی مێتافۆڕەکــان بە شــێوەیەکی ئاســایی و سروشــتی ئەو چەمکانەی کە ئەبستراکتن واتە بونێکی فیزیکییان نییە و نا بەرهەستن

زیاتر چەمکی ئامانجن و ئەو چەمکانەشی کە بونێکی فیزیکییان هەیە و بەرهەستن زیاتر چەمکی سەرچاوەن(Kövecses،7 :2010). ئەم تێڕوانینە بە ئاڕاستەی یەکەمی پێکهاتەی مێتافۆڕە چەمکی دادەنێین، وەک ئەم هێلکارییەی خوارەوە:

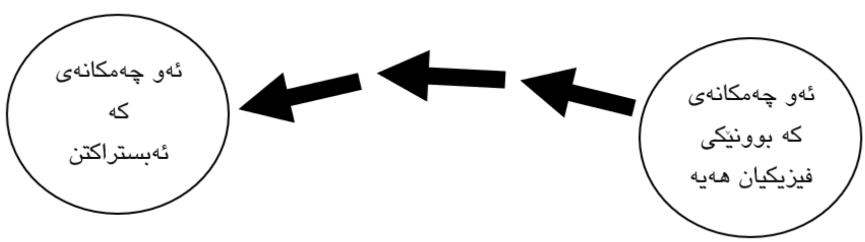

هێلکاری ژمارە (١) ئاڕاستەی یەکەمی پێکهاتەی مێتافۆڕی چەمکی لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانجدا

بۆ نموونە: مێتافۆڕیً چەمکی " **نەخۆشی جەنگە**"

لەم مێتافۆڕە چەمکییە چەمکی "**جەنگ**" بریتییە لە بواری سەرچاوە، بوونێکی فیزیکی هەیە، چەمکی "**نەخۆشی**" بریتییە لە بواری ئامانج بوونێکی ئەبستراکتی هەیە.

ئەم تێڕوانینەی سەرەوە لە زۆر بەی ئەو سەرچاوانەی کە کاریان لە سەر مێتافۆڕی چەمکی کردووە، ئاماژەی پێکراوە، بەلام لەگەڵ ئەمەشدا لە بەشێک لە سەرچاوەکان ئاماژە بە تێڕوانینی جیاوازیش کراوە، بەوەی کە هەندێک جار دەکرێت پێکهاتەی مێتافۆڕەکان پێچەوانە بێت، واتە لە ڕێگای چەمکیکی ئەبستراکتر دەکرێت چەمکێکی فیزیکی بناسین(صفوی، ١٣٩٦: ١١٢). بەمەش ئەو تێڕوانینە بە ئاڕاستەی

دووەمی پێکهاتەی مێتافۆڕی چەمکی دادەنێین، وەک ئەم هێلکارییەی خوارەوە:

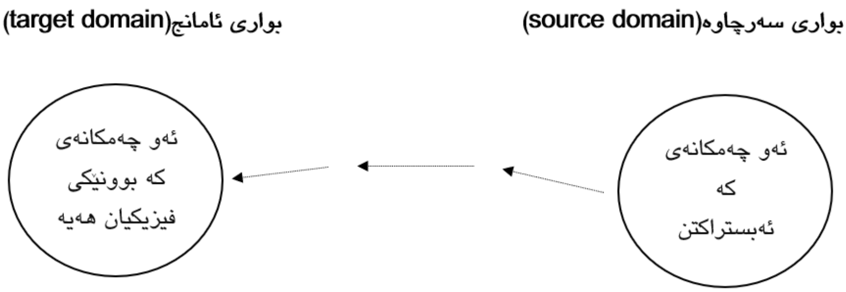

هێلکاری ژمارە (٢) ئاراستەی دووەمی پێکهاتەی مێتافۆڕی چەمکی لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانجدا

بۆ نموونە/

مێتافۆڕی چەمکی "**پارە دڵخۆشییە**"

لەم مێتافۆڕە چەمکییەدا بواری سەرچاوە بریتییە لە چەمکی "**دڵخۆشی**"، بوونێکی ئەبستراکتی هەیە، بواری ئامانج بریتییە لە چەمکی "**پارە**"، بوونێکی فیزیکی هەیە.

کۆڤێچێش لە دوتوێی کتێبەکەیدا سەبارەت بە مێتافۆڕی چەمکی دیارترین و باوترین بوارەکانی سەرچاوە و ئامانج دەخاتەڕوو(Kövecses، 2010: 18-28).

١-٤-١- باوترین بوارەکانی چەمکی سەرچاوە(source domain)

جەستەیی مرۆڤ، تەندروستی و نەخۆشی، گیانداران، ڕووەکەکان، بینا و تەلار، ئامێر و ئامرازەکان، وەرزش و یاریکردن، گەرمی و ساردی،

کەش و هەوا، پارە و مامەڵەی ئابووری، خواردن و چێشت لێنان، ڕووناکی و تاریکی، هێز، جووڵە و ئاڕاستە.

١-٤-٢- باوترین بوارەکانی چەمکی ئامانج(target domain)

سۆز، ئارەزوو، ڕەوشت، بیر و بیرکردنەوە، ئابوری، کۆمەڵ و نەتەوە، سیاسەت، پەیوەندییە مرۆڤایەتییەکان، پەیوەندیکردن، کات، ژیان و مەرگ، ڕوودا و کردار.

١-٥- نەخشەکێشان

یەکێکیتر لەو بابەتانەی کە جۆرج لاکۆف و مارتن جانسۆن لە تیۆری مێتافۆڕی چەمکی خستیانەڕوو و گرنگیان پێدا بابەتی نەخشەکێشانە(Mapping)، لاکۆف و جانسۆن ئەوەیان خستەڕوو بۆ ئەوەی پرۆسەی مێتافۆڕی چەمکی لە نێوان هەردوو بواری چەمکی بەرجەستە ببێت، مێشکی مرۆڤ هەڵدەستێت بە پەیوەستکردنی پێکهاتەکانی بواری سەرچاوە و بواری ئامانج، ئەو پەیوەستییەی نێوان دوو بوارەکە بە یەکتریەوە، پێی دەوترێت نەخشەکێشان، زاراوەی نەخشەکێشانیشیان لە بیرکارییەوە وەرگرتووە.(Lakoff and Johnson، 2003: 246)

وشەی نەخشەکێشان بەکاردێت بۆ مەبەستی وەسفکردنی ئەو پەیوەندییەی کە لە نێوان دوو چەمکدا هەیە، کە پرۆسەی مێتافۆڕییان بەسەردا هاتووە، مەبەست لەو دوو چەمکەش چەمکی سەرچاوە و چەمکی ئامانجە، بۆ ئەوەی بتوانین لە پەیوەندی نێوان هەردوو چەمک تێبەگین، پێویستمان بە هاوچەشنی سیستەماتیکی هەیە کە پێویستە لە هەردوو چەمکی سەرچاوە و چەمکی ئامانج هەبێت، چونکە مێشکی مرۆڤ لە سەر بنەمای ئەزموون و سیستەمی چەمکی خۆی هاوچەشنی

دروست دەکات لە نێوان توخمە چەمکییەکانی بواری سەرچاوە و توخمە چەمکییەکانی بواری ئامانج، بەو واتایەی کە ئەو پێکهاتانەی کە لە چەمکی سەرچاوە هەن بەشێک بن لە پێکهاتەکانی چەمکی ئامانج(Kövecses،7 :2010).

کەواتە ئەگەر چی لە تیۆری مێتافۆڕی چەمکیدا پشتراستی ئەوە دەکرێتەوە کە مێتافۆڕەکان بە شێوەی نائاگایی دروست دەبن، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا هەردوو بواری چەمکییەکان لە سەر بنەمای سیستەمێک کە لە مێشکی مرۆڤدا هەیە دەچنە پاڵیەکترییەوە و مێتافۆڕ دروست دەبێت، واتە ئەم دوو بوارە چەمکییە لە دروست بوونی مێتافۆڕدا لە خۆیانەوە و بە بێ هیچ سیستەمێک ناچنە پاڵیەکتری، کەواتە هەموو بوارێکی سەرچاوە لەگەڵ هەموو بوارێکی ئامانج بەکارنایێن، بەڵکو ئاوەزی مرۆڤ بە شێوەیەکی سیستەماتیکی لە سەر بنەمای هاوبەشی و گونجانی پێکهاتەی نێوان هەردوو بواری چەمکییەکە بە نائاگایی مێتافۆڕەکان دروست دەکات(Lakoff and Johnson،246 :2003)، ئەو پەیوەندیی و هاوبەشی پێکهاتەییەی کە لە نێوان چەمکەکاندا هەیە پێی دەوترێت نەخشەکێشان.

لێرەدا نموونەیەکی نەخشەکێشان لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج لە مێتافۆڕی چەمکی دەخەینەڕوو:

- کەس لە کردەوەی خراپ قازانجی نەکردووە.
- تەماحی دونیا چاوی کوێر کرد.
- هەموومان قەرزداری دایک و بابمانین.
- کردەوەکانی دەرهەمێک ناهێنێت.

ئەم ڕستانەی سەروە هەموویان گوزارشت لە مێتافۆڕی چەمکی "**ژیان بازرگانییە**" دەکەن، لەم مێتافۆڕە چەمکییەدا، چەمکی "**بازرگانی**" بواری سەرچاوەیە و چەمکی "**ژیان**" بواری ئامانجە. نەخشەکێشانی نێوان بوارەکان لەم مێتافۆڕە چەمکییەدا بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

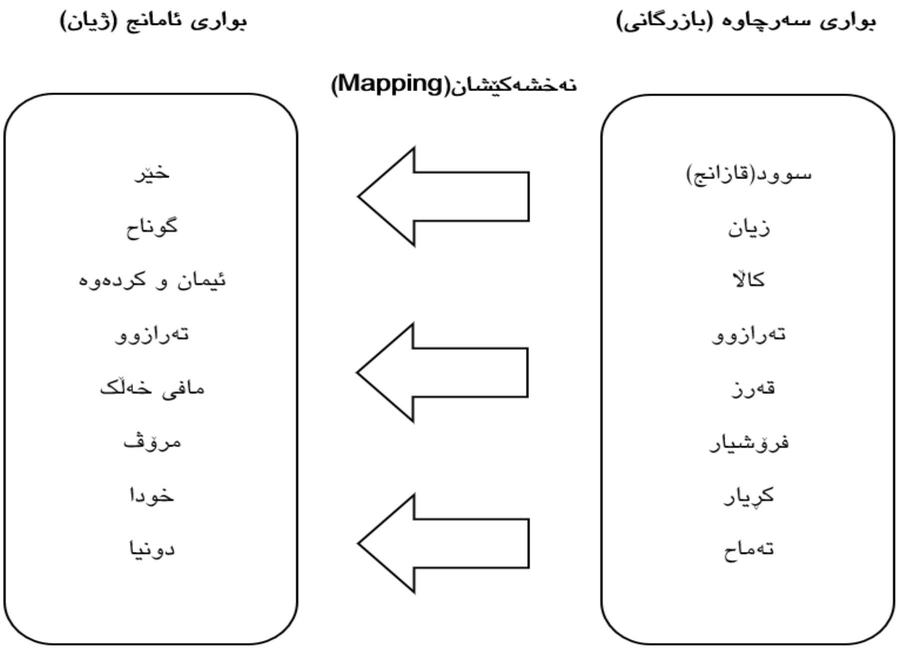

هێڵکاریی ژمارە (٣) نەخشەکێشان لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج، لە مێتافۆڕی چەمکی "**ژیان بازرگانییە**"دا

١-٦- سکیمای وێنەی(Image schema)

یەکێک لە تیۆرە بنچینەییەکانی زمانەوانی زانینی، بریتییە لە تیۆری سکیمای وێنەی(image schema theory)، ئەم تیۆرە بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٧٨ لە لایان مارک جانسۆن لە کتێبی جەستە لە بیردا(body in

the mind) خـراوەتەڕوو، بـۆ یەکەم جـار زاراوەی[٤] سـکیمای وێـنەی بەکارهێنـاوە، جانسـۆن لەم کتێبەیدا مەعـریفەت و تێگەیشـتنی بە جسـم کـــراوی تـــاوتوێ کـــردووە، ئەوەی دەرخســـتووە کە ئەزمـــوونە بەرجەســـتەکراوەکان هۆکـــارن بـــۆ پەیـــدابوونی ســـکیمای وێـــنەی لە سیسـتەمی چەمکی مرۆڤدا، بەواتـایەکیتر سـکیما وێنەییەکـان بەرهەمـی تێگەیشتنی بە جسم کراوی مرۆڤن(معروف و نژاد،١٣٩٩: ٣٢٧).
سکیما وێنەییەکان پێکهاتەگەلێکی واتـادار و بە جسـم کـراون، بەرهەمـی مـــامەڵە هزرییەکـــان و جـــووڵە جەســـتەییەکان و چـــۆنیەتی ڕووبەڕووبـوونەوەی مـرۆڤ لەگەڵ جیهـانی دەورووبەریـدایە. کەواتە دروست بوونی سکیما وێنەییەکان لە ئەنجامی بەر یەک کەوتنی مرۆڤە لەگەڵ جیهـانی دەورووبەریـدا و بـابەتێکی زاتـی نییـە(نـادری و هاوکـارانی، ٢٠٢٠: ٨٢)، چـونکە مرۆڤەکـان لە ژیـانی ئاسـایی و ڕۆژانەی خۆیانـدا بەشـێوەیەکی بەردەوام هەنـدێک هەڵسـوکەوت ئەنجـام دەدەن، وەکـو (ڕۆشـتن، هەڵگـرتن، ڕاکـردن،.....هتـد)، ئەم هەڵسـوکەوتانەش لە ژیـانی هەموو مرۆڤەکاندا هاوبەشە، جا ئێمە یاخود خەڵکیتر ئەنجامی بدەین، دەبێتە هـۆی هێنـانەدی پرۆسـەی لەیەکترگەیشتن لە نێوان هەردوولادا، تێگەشتن و شیکردنەوەی ئەم جۆرە ڕۆتینیـانەی ژیانی مـرۆڤیش هەروا سـادە و ئاسـان نییە، بەڵکو پەیوەندییەکی ئاڵۆز لە نێوان زمـان، بیـر و جیهـــانی دەرەوەی مـــرۆڤ دروســـت دەکـــات، کە دواجـــار ئەزمـــوونە جەســـتەییەکانی لێـدەکەوێتەوە، جانسـۆن پێـی وایە ئەو ئەزمونـانە لە

---

[٤]- سەبارەت بە زاراوەی سکیمای وێنەی، کورش صفوی پێیەوایە ئەگەر چی جانسۆن لە کتێبەکەیدا بۆ یەکەم جار زاراوەی سکیمای وێنەی بەکارهێناوە، بەلام لە بەکارهێنای ئەم زاراوەیە سودی لە بۆچونەکانی (ئیمانوێل کانت) وەرگرتووە(صفوی، ١٣٩٦: ٩٨).

شێوەی چەند سکیمایەکی وێنەی لە بیری مرۆڤدا جێگیر دەبن، کە هەم دووبارە دەبنەوە هەمیش فراوان دەبن، مەبەست لە دووبارە بوونەوە ئەوەیە مرۆڤەکان ڕۆژانە ڕۆتینەکان دووبارە دەکەنەوە، مەبەستیش لە فراوان بوون ئەوەیە، کە ئەم چالاکیانە ڕۆژانە بە چەندین شێوەی لێکچوو فروانـدەبن(باپیر، ٢٠٢٠: ٢٤)، کەواتە ئەو چالاکی و کردانەی مرۆڤەکان لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیاندا ئەنجامی دەدەن و دوبارەیان دەکەنەوە لە شێوەی چەند سکیمایەکی وێنەیی لە بیری مرۆڤ تۆمار دەکرێت.

جانسۆن لە پێناسەی خۆیدا بۆ سکیمای وێنەیی دەڵێت: جوولە جەستەییەکان، دەستێوەردان و گۆڕینی شتەکان و مامەڵە هزرییەکانی مرۆڤ لە چەندین مۆدێلی چالاک و دووپاتەوەبوو بەرهەم دێن، کە بێ ئەوان تێگەیشتن لە ئەزموونەکانی مرۆڤ ئەستەم و بگرە مەحاڵ دەبێت. ئەم مۆدێلانە کە پێیان دەڵێین سکیما وێنەییەکان، پێکهاتەیەکی ڕێکخراو و یەکگرتوویان هەیە، لە چەندین بەش پێکهاتوون کە لەگەڵ یەکتری لە پەیوەندیدان و بوونەتە یەکەیەکی ڕێکخراو. هەرچەندە ئەم پێکهاتانە سەرەتا لە مامەڵە جەستەییەکانەوە دروست دەبن، بەڵام ئەو تواناییەیان هەیە لە سکیمایەکەوە ببنە سکیمایەکی تر، کە هەمان مانای مێتافۆڕییان هەیە.(Kamppinen، 157 :1993)

جێفری یانگ سکیماکان وەکو بیر و بڕواگەلێکی قووڵ پێناسە دەکات کە لە سەردەمی منداڵیدا بەرانبەر خۆمان و دەوروبەرەکانمان و جیهان لە مێشکماندا دروست بووە(یانگ، ١٣٩٧: ٢٠)، کە ئەمەش ئەمە دەردەخات کە پێکهاتەی سکیما وێنەییەکان بۆماوەیی نین بەڵکو سەرچاوەی دروست بوونی سکیما وێنەییەکان، ئەزموونی سەردەمی منداڵی مرۆڤە،

کە لە دەرئەنجـامی بەریەککەوتنـی منـداڵ لەگەڵ دەوروبەری فیزیکـی خۆی، لە بیری تۆمار بوون و چەسپاون.

سەبارەت بە ڕۆڵی سکیما وێنەییەکان لە مێتافۆڕی چەمکیدا، جۆنسۆن پێیوایە کە سکیما وێنەییەکان یەکێکە لەو فاکتەرانەی کە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕن لە دروستکردنی مێتافۆڕی چەمکیدا، هەروەها دەڵێت سکیما وێنەییەکان گرنگترینە دامەزراوەی دروستکردنی مێتافۆڕی زانینین، لە ڕێگـای ئەوانەوە دەتوانین ئەزموونە جەستەییەکانمان ببەستینەوە بە بواری زانینییەوە(نادری و هاوکارانی، ٢٠٢٠: ٨٢)، چونکە ڕوانگەی سەرەکی لە تیۆری سکیما وێنەیی ئەوەیە کە دەڵێت بە هۆی بوونی جەستەیی و چالاکی و جووڵەی ئێمە لە جیهانی دەرەوەدا، لە ڕێگـای جەستە و دەورووبەرمانەوە ئەزموونگەلێک بەدەست دەهێنین و ئەم ئەزموونانە لە مەودایەکی فراوانتر یارمەتیمان دەدەن لە بوارە ئەبستراکتەکاندا بیر و ئەندێشەمان ڕێک بخەین، واتە لە تێگەیشتن و بەیان کردنی چەمکە ئەبستراکەکاندا، چەمکێکی بە جسم کراو بەکاردەهێندرێت کە سکیما وێنەییەکانن(ویسی و دریس، ١٣٩٤: ٦).

- بەشی پراکتیکی توێژینەوەکە

٢-١- "عەشق جەنگە"

شاعیر لە شیعرەکانیدا ئەم مێتافۆڕە چەمکییەی (٣٥) جار بەکارهێناوە، بەمەش ئەم مێتافۆڕە چەمکییە لە ڕووی ڕێژەی بەکارهاتن لە پلەیەکی بەرزی بەکارهێنان دایە، واتە شاعیر زۆر جار هەوڵی ناساندنی چەمکی "**عەشق**"ی لە ڕێگای ئەم مێتافۆڕە چەمکییە داوە، ئەم دێڕە شیعرانەی خوارەوە نموونەی ئەم مێتافۆڕە چەمکییەن:

قەط مەڵێن یار بێ وەفایە وا بە ناحەق دەیکوژێ

بیکوژێ یا نەیکوژێ (صافی) فیداکاری دەکا (صافی: ١٥٥)

فیدات بێ رووحی شیرینم لە سەرچی وا پەرێشانی
بەڵایی وات بەسەر هێنام چ کەس دەرمانی نازانی (صافی: ٢٤٣)

ئەم دێڕە شیعرانەی سەرەوە، گوزارشتن لە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**"، لێرەدا چەمکی "**جەنگ**" بریتییە لە بواری سەرچاوە و چەمکی "**عەشق**" بریتییە لە بواری ئامانج، وەک ئەم خشتەیەی خوارەوە:

مێتافۆڕی چەمکی	بواری سەرچاوە	بواری ئامانج
عەشق جەنگە	جەنگ	عەشق

خشتەی ژمارە (٥) بواری سەرچاوە و بواری ئامانجی مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**"

شاعیر ئەم مێتافۆڕە چەمکییەی بەکارهێناوە بۆ ئەوەی لە ڕێگەی چەمکی "**جەنگ**" کە چەمکێکی ناسراو و ئەزموونکراوە، چەمکی "**عەشق**" کە چەمکێکی ئەبستراکتە بناسێنێت و ئاشنای بکات، ئەمەش بە پشتبەستن بەو پەیوەندی و هاوبەشە پێکهاتەییەی کە لە سیستەمی چەمکی ئاوەزی مرۆڤ لە نێوان چەمکی جەنگ و چەمکی عەشقدا هەیە. چەمکی "**جەنگ**" لە تێڕوانینی باوی خەڵکیدا بریتییە لە ڕووبەڕووبوونەوەیەکی چەکداری لە نێوان دوو لایەن یان زیاتر لە سەر بابەتێک، مەبەست لێی دەستکەوتنی ئامانجێکە یان دووبارە ڕێکخستنەوەی جوگرافیای سیاسی ناوچەیەکە، دەکرێت چەمکی جەنگ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی دیکەش بەکاربێت کە چەکداری نەبێت، وەک جەنگی دەرونی یان جەنگی ئابووری یان جەنگی

تەکنەلۆجی،...تاد(ڕزگار، ٢٠٢١)، هەروەها چەمکی جەنگ بە هۆی فرەی لە کردار و دەرەنجام و دەرکەوتەکانی چەند دەستەواژەیەک لەخۆ دەگرێت، وەک: (ڕووبەڕووبوونەوە، کوشتن، داگیرکردن، قوربانیدان، خۆفیداکردن، خۆبەدەستەوەدان... تاد)، بەمەش ئەگەر هاتوو کەسێک لە دونیای ئاساییدا مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**" بەکاربهێنێت، مەبەستی واتایی چەمکی جەنگە لە تێڕوانینی باوی خەڵکیدا، کە ئەو واتایەی سەرەوەیە، بەوەی کە عەشق جەنگێکە تێیدا عاشق و مەعشووق جەنگاوەرن، ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوە، زیاتر بە مەبەستی بەدەستهێنانی ویستێکی دونیایی، بۆ نموونە هاوسەرگری. زۆربەی جاریش مەعشووق لایەنی هێرش بەرە و خاوەن دەستهەڵات، لە بەرانبەردا عاشق دەسەڵاتی کەمە و توانای ڕووبەڕووبوونەوەی مەعشووقی نییە و زیاتر لایەنی بەرگرییکارە، هەروەها عاشق هەمیشە هەوڵی دەربازبوون لەم جەنگە دەدات و لۆمەی مەعشووق دەکات بەوەی ئەوی خستووەتە ئەو جەنگەوە و دەیەوێت زەرەری پێبگەیەنێت و لەناوی ببات. بۆیە عاشق بەردەوام هانا و پەنا بۆ هەموو جۆرە ڕێگەیەک دەبات بۆئەوەی لەم جەنگە دەربازی ببێت، ئەم جەنگە بووەستێنێت و خۆی بەدەستەوە بدات.

لە عیرفاندا چەمکی "**جەنگ**" بریتییە لە "تاقیکردنەوەیەکی خودای بە هەموو جۆرەکانی دەرد و بەڵا، بە شێوەی دیار و نادیار"(دانش پژوە، ١٣٩٤: ٢٧). واتە لە عیرفاندا خودا بەندەکانی تاقی دەکاتەوە، بە بەڵا، نسیبەت و دەردەسەری، بەشێوەی دیار و بە شێوەی نادیار، عارفان ئامادەیی دەردەبڕن لە بەرانبەر هەر تاقیکردنەوەیەکی خودایی، بۆ ئەوەی ڕەزامەندی خودا بەدەستبهێنن، سەبر گرتن لەسەر تاقیکردنەوەکە بە ڕێگەی ڕزگاری و گەیشتن دەزانن، بۆیە لە عەشقی

عیرفانیدا کاتێک ئەم مێتافۆڕە چەمکییە بەکار دەبرێت مەبەست ئەوەیە، کە عاشق کەوتووەتە نێو تاقیکردنەوەی مەعشووق، مەعشووق ئەم جەنگەی هەڵکردووە بەوەی کە عاشق تاقی بکاتەوە، عاشقیش بۆ ئەوەی ڕەزامەندیی مەعشووق بەدەستبهێنێت، دەبێت نەترسێت لەم جەنگە و خۆی بەدەستەوە نەدات، بەسەر نەهامەتی و ئاستەنگییەکانی جەنگەکەدا زاڵ بێت و فیداکاری بکات، هەروەها لە عیرفاندا عاشق خۆی ئەم جەنگە هەڵدەبژێرێت و خۆی دەخاتە نێو ئەم جەنگە، ئامادەکاری دەردەبڕێت بۆ هەر تاقیکردنەوەیەک کە لەلایەن مەعشووقەکەیەوە بێت.

شاعیر وەک عارفێک ئەم مێتافۆڕە چەمکییەی لە شیعرەکانیدا بەکارهێناوە، هاوشێوەی شیعر و غەزەلەکانی شاعیرانی کلاسیکی کوردی، کە خاوەن بوونیادێکی هزری عیرفانین، وشەی "کوشت و کوشتنم" بەکارهێناوە، مەبەست لەم وشەیە کوشتن و خەلاسی نەفسە لە گشت سیفاتە ڕەزیل، ناپەسند، دێوەزمەکان و خۆتەسلیمکردن، قوربانیدان بۆ گەیشتن بە ڕەزای زاتی حەق تەعالا، بەڵام ئەسڵی مەبەستەکە لە بەسەرهاتی پێغەمبەر ئیبراهیم و ئیسماعیل (ڕەزای خودایان لەسەر بێت) وەرگیراوە، کاتێک حەق تەعالا ئەمری کرد بە پێغەمبەر ئیبراهیم بە سەربڕینی جگەرگۆشەکەی کە پێغەمبەر ئیسماعیلە، دوای بە دڵ تەسلیمبوونی هەر دووکیان و هەوڵدانیان بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە، ڕزگاربوونیان دەرچوو و سەرکەوتووبوون لە تاقیکردنەوەکەی خودا. ئەمەش مانای تەسلیمبوون دەگەیەنێ بۆ ڕەزای حەق کە گەورەترین مەقامە مرۆڤ پێی بگات، صافیش کە ڕێبواری ئەم ڕێگەیەیە بەوپەڕی ڕازیبوون، تەسلیمبوون و فیداکاری خۆی ڕادەگەیەنێت بۆ یارەکەی چ بە کوشتنی بێت یا بە نەکوشتنی، بە خەڵک

دەڵێت: ئەی خەڵکینە هیچ کاتێک مەڵێن یاری صافی بێوەفایە دەرحەق بەمن و بە ناحەق دەیکوژێت، چونکە من شەرتم کردووە ئەم یارە چ بمکوژێ چ نەمکوژێ من هەر فیداکاری دەکەم بۆی. بەمەش شاعیر ڕازاییبوونی خۆی بە تاقیکردنەوەکان ڕادەگەیەنێت، چونکە دەزانێت کە ئەم ڕازاییبوونە ڕێگەی ڕزگاری و گیشتنە بە مەعشووق.

لە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**"دا نەخشەکێشان لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

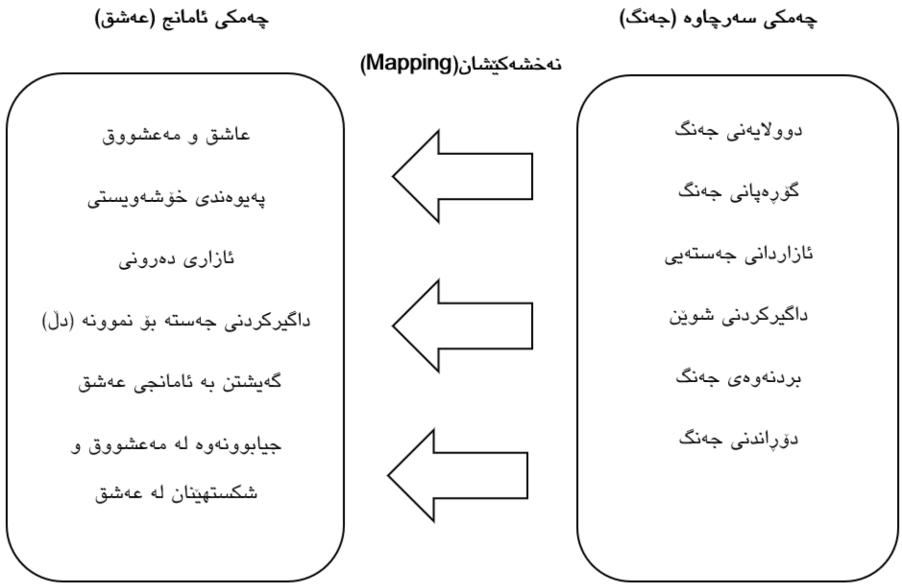

هێڵکاریی ژمارە (١٣) نەخشەکێشان لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج، لە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**"دا

٢-٢- "عەشق ڕاوە"

شاعیر لە شیعرەکانیدا ئەم مێتافۆڕە چەمکییەی (٦) جار بەکارهێناوە، بەمەش ئەم مێتافۆڕە چەمکییە لە ڕووی ڕێژەی بەکارهاتن بە بەراورد بە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**" کەمترە، ئەم دێڕە شیعرانەی خوارەوە نموونەی ئەم مێتافۆڕە چەمکییەن:

بۆشکاری مورغی وەحشی نەک هەڵۆو شاهینم
عەشقی چاوی بازی خۆمم بۆیە راوی کەو دەکەم (صافی: ١٧٥)
طەیری دڵ لەم ناوە دەرناچێت و ئەو حەددی چییە
چونکە یارم بازە کە نەخچیری سەد شاهین دەکات (صافی: ١٤٤)

ئەم دێڕە شیعرانە گوزارشتن لە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق ڕاوە**"، لێرەدا چەمکی "**ڕاو**" بریتییە لە بواری سەرچاوە و چەمکی "**عەشق**" بریتییە لە بواری ئامانج، وەک ئەم خشتەیەی خوارەوە:

مێتافۆڕی چەمکی	بواری سەرچاوە	بواری ئامانج
عەشق ڕاوە	ڕاو	عەشق

خشتەی ژمارە (١٤) بواری سەرچاوە و بواری ئامانجی مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق ڕاوە**".

شاعیر ئەم مێتافۆڕە چەمکییەی بەکارهێناوە بۆ ئەوەی بە پشتبەستن بە چەمکی "**ڕاو**" چەمکی "**عەشق**" بناسێنێت، ئەمەش لەسەر بنەمای ئەو ئەزموونەی کە مرۆڤ بۆ ڕاو هەیەتی، دروستبوونی ئەم مێتافۆڕە لە خۆوە و بە شێوەی هەڕەمەکی نییە، بەڵکو لەسەر بنەما و لە ڕێگەی ئەو پەیوەندی و هاوبەشە پێکهاتەییەی کە لە سیستەمی چەمکی ئاوەزی

مرۆڤ لە نێوان ڕاو و عەشقدا هەیە، کە دواتر لە نەخشەکێشانێکدا ئەم پەیوەندی و هاوبەشە پێکهاتەییە دەخەینەڕوو.

چەمکی "**ڕاو**" لە تێڕوانینی باوی خەڵکدا بریتییە لە گرتن و کوشتنی باڵندە و ئاژەڵە کێوییەکان بە بەکارهێنانی ئامرازە جیاوازەکانی ڕاوکردن وەک چەک، تیروکەوان، داو، قولاب، تۆڕ،... تاد(سنجق، ٢٠٢٠)، لە ڕاوی ئاساییدا ڕاوکەر هەموو جۆرە پلان، شێواز، فێڵ و کەرستەیەک بەکاردەهێنێت بۆ کوشتن و گرتنی نێچیرەکەی، لە بەرانبەردا نێچیریش هەوڵدەدات کە هەر شێواز، فێڵ و ڕێگەیەک بگرێتەبەر بۆ دەربازبوون لە ڕاوکەر و بۆ ئەوەی نەکەوێتە داوی ڕاوکەرەوە و نەکوژرێت، بەمەش کاتێک لە دونیای ئاساییدا کەسێک مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق ڕاوە**" بەکاردەهێنێت؛ مەبەستی هەمان ئەو ڕاوەیە کە لەسەرەوە خستمانەڕوو، بەوەی کە لە عەشقدا زۆربەی جار عاشق دەکەوێتە تەڵە و فێڵی مەعشووق و ڕاودەکرێت، هەندێک جاریش عاشق ڕاوکەرەکەیە و مەعشووق نێچیرە، عاشق بۆ گرتن و ڕاوکردنی مەعشووقەکەی هەر جۆرە فێڵ، تەڵە، ڕێگە و شێوازێک بەکاردەهێنیت.

لە عیرفاندا هەر کەسێک کە دەبێتە عارف دەبێتە ڕاوکەر و مەعشووق دەبێتە نێچیرەکەی، تا ئەو کاتەی بە مەعشووقەکەی دەگات، بەڵام هەر ئەو کاتەی کە نێچیرەکەی ڕاوکرد، کەوتە بەرانبەر نێچیرەکەی، ئەوجا پڕۆسەکە وەردەگەڕێت و پێچەوانە دەبێتەوە، مەعشووق عاشق دەکاتە نێچیری خۆی و عاشق ڕاو دەکات(مباشری و کریمی، ١٣٩٤: ٣٦)، واتە لە عیرفاندا لەسەرەتادا عاشق ڕاوکەرە و مەعشووق نێچیرە، دواتر پێچەوانە دەبێتەوە، مەعشووق دەبێتە ڕاوکەر و عاشق دەبێتە نێچیر، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە عاشق لەسەرەتادا بەو پەڕی باوڕبەخۆبوونەوە دەست دەنێتە پڕۆسەی عەشق کاتێک دەچێتە عومقی

پڕۆسەکە دەکەوێتە بەرانبەر مەعشووق کە حەق تەعالایە و خاوەنی مانا بەخشینە بە هەموو بوون، ئەوکات بێهێز و بێدەسەلاتی خۆی بۆ دەردەکەوێت لە بەرانبەر مەعشووقەکەی و چاوەڕێی سۆز و بەزەی ئەو دەکات، لە عیرفاندا کاتێک قۆناغی دووەمی ڕاو دەست پێدەکات، واتە کاتێک مەعشووق دەبێتە ڕاوکەر، عاشق لە عیرفاندا پەیڕەوی بنەمای خۆدۆڕاندن دەکات کە یەکێکە لە بنەماکانی عیرفان، لەم بنەمایەدا عاشق دەبێت ببێتە نێچیرێکی باش، بۆ ئەوەی ڕاوکەرە باشەکە ڕاوی بکات، واتە دەبێت عاشق پاک و سیفەت باشبێت بۆ ئەوەی مەعشووق ڕاوی بکات(مباشری و کریمی، ١٣٩٤: ٣٧). بەکارهێنانی ئەم مێتافۆڕە چەمکییە لە عیرفاندا بە هەمان ئەو واتایەیە کە عارف بۆ چەمکی ڕاو هەیەتی.

صافی لە بەکارهێنانی ئەم مێتافۆڕە چەمکییەدا، عەشقی بە هەر دوو قۆناغی ڕاو لە عیرفاندا وێناکردووە، شاعیر وەک هەر عارفێک لە سەرەتایی کەوتنە نێو پڕۆسەی عەشق و عاشقبوونی وەک ڕاوکەرێک هەنگاوی ناوە و لە هەوڵی گرتن و بەدەستهێنانی مەعشووقەکەیدا بووە، کە ئەمەش دەچێتە چوارچێوەی قۆناغی یەکەمی ڕاو لە عیرفاندا کە عاشق ڕاوکەرە و مەعشووق نێچیرە. دواتر کە شاعیر گەیشتووەتە عومقی پڕۆسەکە و کەوتووەتە بەرانبەر بە مەعشووقەکەی و دەسەلات و گەورەی مەعشووقەکەی بۆ بەدەرکەوتووە، بۆیە پڕۆسەی ڕاوکردنەکە پێچەوانە بووەتەوە و بێهێز و بێدەسەلات ماوەتەوە، شاعیر کە عاشقە بووە بە نێچێر و مەعشووق بووە بە ڕاوکەر، وەک ئەوەی لە دێڕە شیعری دووەمدا دەڵێت: دڵم کەوتووەتە نێو پلانی ڕاوی یار، ناتوانێت خۆی دەرباز بکات لە دەست ڕاوی یار، چونکە ئەم یارە ڕاوکەرێکی وایە کە ڕاوی سەت باڵندەی وا دەکات کە زۆر لە دڵی من

بەهێزترن، ئیتر من چۆن توانای دەربازبوونم هەبێت، بەرانبەر توانا و زیرەکی ئەو. لە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق ڕاوە**"دا نەخشەکێشان لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

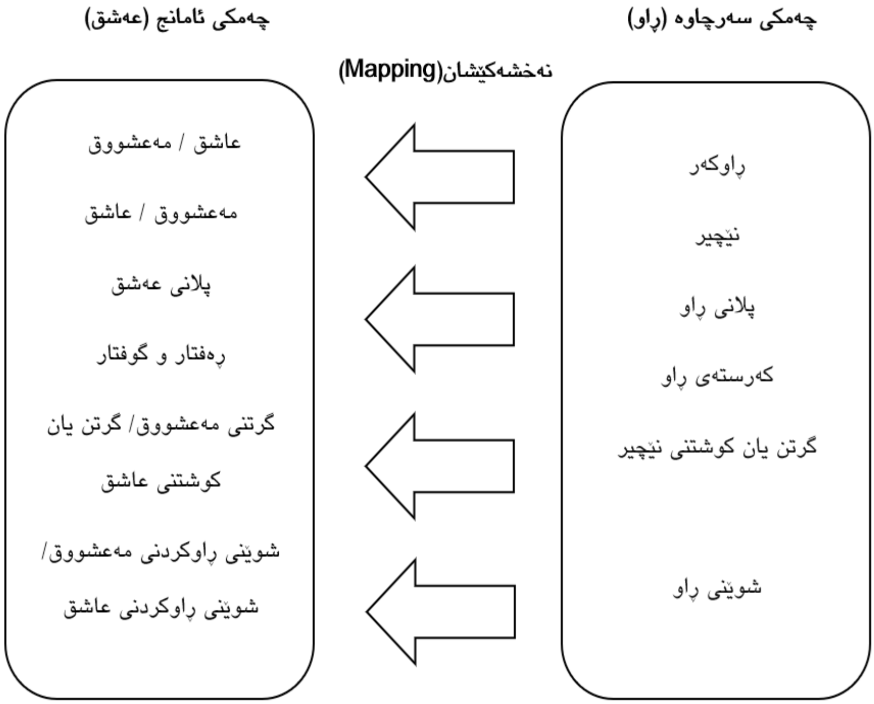

هێڵکاریی ژمارە (٢٢) نەخشەکێشان لە نێوان بواری سەرچاوە و بواری ئامانج، لە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق ڕاوە**"دا

ئەنجامەکان:

- لە نەخشەکێشانی مێتافۆڕە چەمکییەکانی "**عەشق جەنگە**" و "**عەشق ڕاوە**"، بواری ئامانج کە چەمکی "**عەشق**"ە بەپێی بواری سەرچاوە نەخشەکێشانەکەی دەگۆڕێت، واتە نەخشەکێشانی چەمکی عەشق بەپێی خواستی بواری سەرچاوەوە کە "**جەنگ**" و "**ڕاو**"ن دروست دەبێت.
- پێکهاتەی هەردوو مێتافۆڕە چەمکییەکە بە شێوەی ئاڕاستەی یەکەمن، کە لە بەشە تیۆرییەکە خستمانەڕوو، واتە مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**" و "**عەشق ڕاوە**" پێکهاتەکەیان بەم شێوەیە، بواری ئامانج کە عەشقە ئەبستراکتە واتە بوونێکی فیزیکی نییە، بواری سەرچاوە کە چەمکی "**جەنگ**" و "**ڕاو**"ن هەردووکیان بەرهەستن و بوونێکی فیزیکیان هەیە.
- چەمکی "**عەشق**" لە هەردوو مێتافۆڕە چەمکییەکە هەمیشە چەمکی ئامانجە، واتە هیچ کات نەبووە بە چەمکی سەرچاوە و بۆ ئەوەی لە ڕێگەیەوە چەمکی "**جەنگ**" و "**ڕاو**" بناسێنرێن.
- شاعیر لەبەر ئەوەی عارفە و هزری خاوەن بوونیادێکی عیرفانییە، بۆیە ئەم دوو مێتافۆڕە چەمکییەی بە واتا و لە چوارچێوەی بوونیادی هزری عیرفانیدا بەکارهێناون، واتە هەردوو ئەو چەمکانە کە بوونەتە بواری سەرچاوە لە چوارچێوەی واتایی عیرفانی دان و بەکارهاتوون، دەکرێت بە ئاڕاستەی عیرفانی خوێندنەوەیان بۆ بکرێت.
- لە چوارچێوەی مێتافۆڕە چەمکییەکانی "**عەشق**"دا، مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق جەنگە**" لە هەرەباوەکان و زۆر بەکارهاتووەکانە، شاعیر (٣٥) جار ئەم مێتافۆڕە چەمکییەی بەکارهێناوە، لە بەرانبەردا شاعیر کەمتر مێتافۆڕی چەمکی "**عەشق ڕاوە**"ی بەکارهێناوە، کە (٦)جارە.

سەرچاوەکان:

یەکەم: بە زمانی کوردی

ا/ نامەی ئەکادیمی

- باپیر، دلاوەر شوکری (٢٠٢٠)، شیکردنەوەی تۆری واتایی ئامرازە بەندەکانی زمانی کوردی لە ڕوانگەی واتاسازی زانینییەوە، نامەی ماستەر، فاکەڵتیی ئاداب، زانکۆی سۆران.

ب/ ماڵپەری ئەلکترۆنی

- ڕزگار، محمد (٢٠٢١)، جەنگ، ماڵپەری زانیاری، جەنگ (zaniary.com).

دووەم: بەزمانی فارسی

ا/ کتێب

- داوری اردکانی، ڕضا و همکاران (١٣٩٣)، زبان استعاری و استعاره های مفهومی، چاپ دوم، انتشارات سروش، تهران.
- صفوی، کورش(١٣٩٦)، استعاره، چاپ اول، نشر علمی، تهران.
- یانگ، جفری و کلوسکو، ژانت (١٣٩٧)، زندگی خود ڕا دوباره بیافرینید، مترجم حسن حمید پور و الناز پیرمردی، تهران، نشر ارجندی.

ب/ گۆڤار

- حسن زاده، محمد حسن و حمیدفر، علی اصغر (١٣٩٩)، استعاره ادبی و استعاره مفهومی، پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، ساڵ (٩)، شمارۀ (٣).
- معروف، یحیی و نژاد، مریم جلالی (١٣٩٩)، بررسی طرح وارەهای تصویری در مطریات عدنان الصائغ با تأکید برنظریه مارک جانسون، پژوهش های بین ڕشەای ادبی، علوم انسانی و مطالعات فرهنگی دو فصل نامه علمی، ساڵ (٢)، شماره (٤).
- هاشمی، زهره (١٣٨٩)، نظریة استعارة مفهومي از دیدگاه لیکاف و جانسون، شمارة (١٢).

- ویسی، الخاص و دریس، فاطمه (١٣٩٤)، کاربرد طرحوارههای تصویری در ڕباعیات وحشی بافقی از دیدگاه معناشناسی، فصلنامه زیباییشناسي ادبي، سالٚ (١٢)،، شماره (٢٣).
- مباشری، محبوبه و کریمی، طاهره (١٣٩٤)، *تحلیل شناختی تصویر (آهو) در دیوان شمس*، پژوهش های ادب عرفانی (گوهر گویا(، سال (٩)، شماره (٢).
- دانش پژوه، منوچهر(١٣٩٤)، *فرهنگ اصطلاحات عرفانی*، چاپ سوم، تهران، نشر فرزان روز.

سێیەم: بەزمانی عەربی

ا/ کتێب

- نادری، إسماعیل وزملاوه (٢٠٢٠)، دراسة الاستعارة المفهومیة ومخططات الصورة فی مجموعة "تأبط منفی" الشیعریة (وفقا لآراء لاکوف وجونسون)، فصلیة إضاءات نقدیة، السنة (١٠)، العدد (٤).

ب/ ماڵپەڕی ئەلکترۆنی

- سنجق، رانیا (٢٠٢٠)، *تعریف الصید*، موضوع، https://mawdoo٣.com/..

چوارەم: بەزمانی ئینگلیزی

- Cruse، Alan (٢٠٠٦). A Glossary of Semantics and Pragmatics، Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dirven، Rene. and Verspoor، Marjolijn.(٢٠٠٤)، Cognitive Exploration of Language and Linguistics، ٢nd edition ، John Benjamin Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- Kamppinen، Matti (١٩٩٣)، Consciousness Cognitive Schemata and Relativism، Department of cultural studies، university Turku، Finland.
- Kövecses، Zoltan (٢٠١٠)، Metaphor: A Practical Introduction، Oxford: Oxford University Press.

- Lakoff، George and Johnson، Mark (١٩٨٠)، Metaphors We live By. Chicago: The University of Chicago press.
- Lakoff، George and Johnson، Mark (٢٠٠٣)، Metaphors We live By. Chicago and london: The University of Chicago press.

Abstract

"**War**" and "**Hunting**" as the Inspiration of Mysitc Love in Safi's Poetry with Reference to Conceptual Metaphor

Love is a common theme found in Safi's peom collections. This might be due to the fact that love is the basics for the development of mystic intellectualism. Thus، like any other poet، Safi has strived to explore on love using his mystic intellect. However، being an abstract concept has prevented Safi from identifying the concept of "Love" as itself. Therefore، the poet has attempted to manifest it through other concpets such as "Conceptual Metaphor". Both of the concepts of "War" and "Love" are implied as source concepts to represent the target، which is "Love". Hence، the adopted theory in this study is The conceptual Theory، which is considered as a new theory proposed by George Lakoff and Martin Jonson in ١٩٨٠. This theory developed a new mindset about the representation of conceptual metaphor by focusing on the idnetification of source concept to represent target concept. Further، this study investigates the conpects of "Love is War" and "Love is Hunting" by providing examples from his poetic verses. Also، it tries to uncover these conceptual metaphors through mapping between source and target concepts، so that a better understanding of his poetry can be achieved.
Keywords: Conceptual Metaphor، Love، War، Hunting، Safi's Poetry، Mapping

الملخص

"الحرب" و"الصيد" كمصدر عشق عرفاني في قصائد صافي وفق مفهوم نظرية الاستعارة المفاهيمية

"الحب" هو مفهوم شائع جداً ومستخدم على نطاق واسع في الديوان الصافي، ويعود ذلك إلى أن "العشق" هو مصدر ظهور وخلق بنية الفكر العرفاني، صافي كغيره من الشعراء الذين يمتلكون بنية فكرية عرفانية، يحاول أن يقدم لنا هذا المفهوم في إطار بنية فكرية عرفانية، ولكن لأن هذا المفهوم مجرد وليس له وجود مادي، لم يستطع الشاعر أن يقدم العشق من خلال مفهوم العشق نفسه، فحاول الشاعر تقديمه من خلال مفاهيم مدركة أخرى، أي: من خلال الاستعارة المفاهيمية قام بتقديم وتعريف هذا المفهوم. إنّ كلاً من مفهومي "الحرب" و "الصيد" يعدّان من المفاهيم التي استخدمها الشاعر كحقل المصدر لتقديم مفهوم العشق، استنادًا إلى نظرية الاستعارة المفاهيمية، وهي نظرية جديدة وضعت في عام ١٩٨٠ من قبل جورج لاكوف ومارتن جونسون، اقترحت هذه الدراسة وجهة نظر جديدة للاستعارة مفادها أن جوهر الاستعارة المفاهيمية هو تقديم وتعريف مفهوم الهدف من خلال مفهوم المصدر. يحاول هذا البحث العمل على كلا الاستعارتين المفاهيميتين "العشق حرب" و "العشق صيد" في قصائد صافي وتقديمها من خلال أمثلة شعرية، ورسم خريطة بين كل من مجالي الهدف والمصدر ومن خلاله يظهر ويقدم المزيد من الفهم لأشعار صافي.

الكلمات المفتاحية: الاستعارة المفاهيمية، العشق، الحرب، الصيد، أشعار صافي، الرسم.